

© Klaas Spronk

Het ‘debat’ over de NBV

In haar vergadering van 22-23 april zal de generale synodebesluiten of de NBV na vijf jaar van beproeving aangewezen zal worden als Bijbelvertaling om in de eredienst te gebruiken. Dan krijgt zij dezelfde status als de Statenvertaling en de NBG vertaling uit 1951. De uitkomst van de bespreking is voorspelbaar. Het pleit is namelijk allang beslecht. De NBV is inmiddels ingeburgerd. Dat heeft te maken met haar begrijpelijke taal, maar ook met de uitgekiende marketing waardoor deze vertaling binnen de kortste keren in zeer veel huizen en bijna alle kerken terecht kwam. Het leidde er ook toe dat critici nauwelijks gehoor vinden. Ze worden voor zeurpieten uitgemaakt die niet met hun tijd mee willen gaan. Karel Deurloo en Nico ter Linden, voorgangers in de strijd tegen de NBV, betitelden zich in hun boek *Het luistert nauw* er zichzelf bij voorbaat al mee: ‘zure lui’ die langs de kant staan te roepen dat de nieuwe vertaling niet deugt. Vervolgens was, zoals lezers van *Woord & Dienst* weten, zelfs een boek van bijna 300 bladzijden niet dik genoeg om aan te tonen dat hun ‘toorn billijk (is) ontstoken’ (Jona 4:4, Statenvertaling). Maar dominees die na de lezing uit de NBV in de preek telkens weer zeggen: ‘eigenlijk staat er’, kunnen steeds minder op begrip rekenen. Ze wekken de indruk dat ze blijven steken in niet meer relevante achterhoedegevechten. Kunnen ze hun tijd niet beter besteden?

Het valt mij als toeschouwer van enkele decennia aan discussies over Bijbelvertalingen (ik schreef er in 2005 een boek over: *Het verhaal van een vertaling*) hoe slecht het debat over de NBV verloopt. In feite is er niet eens een debat. Men praat langs elkaar heen en er lopen verschillende belangen door elkaar. Het is goed om te proberen dat eens helder te krijgen en zo bij te dragen aan een discussie die past bij het belang van het onderwerp.

Laten we de zaak om te beginnen eens bekijken vanuit het standpunt van de vertalers en dan met name het Nederlands Bijbelgenootschap als de grootste organisatie en de drijvende kracht achter de NBV. Vanaf de eerste plannen voor de nieuwe vertaling heeft het NBG gezorgd voor een breed draagvlak. Dat was ingegeven door de teleurstellende ervaringen met een eerdere poging, de zogeheten ‘gemeenschappelijke Nederlandse Bijbelvertaling’. Dat project uit de jaren ‘60 en ‘70 van de vorige eeuw liep uit op een mislukking omdat de betrokkenen het niet eens konden worden over de uitgangspunten. Het was de tijd waarin Frans Breukelman zijn staf brak over de NBG vertaling van 1951 en helemaal furieus werd als hij de resultaten zag van de eerste pogingen tot vertaling van de Bijbel in de omgangstaal. Breukelman had veel volgelingen en zij stelden zich in het spoor van de meester zeer strijdbaar op. Dat strookte niet met het streven naar consensus bij het NBG. Men wilde niet alleen een nieuwe vertaling ter vervanging van de verouderde versie van 1951, maar men wilde ook dat zo’n nieuwe vertaling in brede kring geaccepteerd zou worden als de nieuwe kerkbijbel. Daarom werden bij de hernieuwde poging, die uiteindelijk zou leiden tot de NBV, vanaf het begin de touwtjes stevig in de handen gehouden. Er werden zoveel mogelijk kerkelijke gemeenschappen bij betrokken, waarbij direct duidelijk gemaakt werd dat zij allen werden geacht zich te committeren aan de helder omschreven vertaalprincipes. Die werden later samengevat onder de goed klinkende, maar in feite paradoxale noemer ‘brontekstgetrouw en doeltaalgericht’. Gaandeweg werden ook de

beoogde lezers bij het proces betrokken door de uitgaven van *Werk in uitvoering*. Op professionele wijze werd de NBV in de markt gezet, waarbij bewust ook niet kerkelijke kanalen zoals een 'wereldse' uitgever werden gebruikt. Dat werd een doorslaand succes met als hoogtepunt de presentatie eind 2004 met koning Beatrix als een vaderlandse leesmoeder. De verkoopcijfers logen er niet om. Niemand kon meer om de NBV heen. Dat is een prestatie die respect afdwingt en waar men als Bijbelliefhebber – en dus ook de kerken – alleen maar blij mee kan zijn. De Bijbel is voor een breed publiek positief onder de aandacht gebracht. En juist op dit zo principiële punt van de Bijbel als bron voor het christelijke geloof bleken de uiteengeslagen christenheid goed samen te kunnen werken. Ook met de Joodse geloofsgemeenschap kon er in deze samen worden opgetrokken.

Voor het NBG is die eenheid een blijvend belang. Daarom ging men tijdens het vertaalproces en ook na de publicatie van de NBV theologische kwesties zoveel mogelijk uit de weg. Daar komt immers altijd gedonder van. Vertalen gaat vooraf aan de theologie, zo stelt men. In de praktijk is dat niet vol te houden, maar vanuit het oogpunt van de gewenste eenheid zal men het ongetwijfeld blijven proberen. Dat verklaart ook de terughoudendheid waarmee over het algemeen door het NBG gereageerd wordt op veel van de ingebrachte kritiek.

Ook voor de synode van de PKN geldt dat in de discussie over de NBV de wens van de eenheid een grote rol speelt. Het zou mooi zijn als in alle protestantse kerken uit dezelfde vertaling werd gelezen en kerkgangers zich juist op dit principiële punt met elkaar verbonden voelen. De synode zal daarom blij zijn met het feit dat het overgrote deel van de kerken zich positief heeft uitgesproken over de NBV. Het belangrijkste argument daarbij is dat de NBV zo prettig leest. Waarschijnlijk is dat voor de synode alleen al voldoende reden om in te stemmen met het voorstel om de NBV nu ook officieel tot kanselbijbel te maken. Het zal de synodeleden niet ontgaan zijn dat er ook kritische geluiden zijn, maar men zal de verwerking daarvan met gerust hart en vooral ook opgelucht op het bordje van het NBG leggen. Zo voorkomt men moeizame en vaak uitzichtloze vertaaldiscussies. Dat kan men dan overlaten aan de deskundigen. Het NBG heeft immers toegezegd dat er een herziening zal komen, waarbij 'exegetische, inhoudelijke en stilistische aanpassingen' zullen worden gemaakt. Daar zal men overigens nog wel een tijdje op moeten wachten. De planning is 2014 en bij Bijbelvertalingen loopt zo iets nog wel eens uit. Verder heeft het NBG ook duidelijk gemaakt dat deze herziening 'van beperkte omvang' zal zijn. Men houdt vast aan de uitgangspunten. Dat geldt voor de vertaalprincipes, maar ongetwijfeld ook voor de wens de zorgvuldig opgebouwde eenheid niet te verspelen. De synode kan dus wel simpelweg alle kritiekpunten doorschuiven naar het NBG, maar de kans dat dit veel invloed zal hebben op de herziening is niet groot. Om die reden heeft het ook niet zoveel zin om, zoals wordt voorgesteld in een brief aan de synode door een groep theologen, om het besluit op te schorten tot na de revisie van de NBV.

Een inhoudelijke discussie over de kwaliteit van de vertaling wordt doorgaans slim vermeden door verwijzing naar de uitgangspunten. Al tijdens het werk aan de NBV hadden de deelnemende kerken zich positief uitgesproken over het principe van brontekstgetrouw en doeltaalgericht. Op die manier probeert men ook Deurloo c.s. de wind uit de zeilen te nemen. De voorzitter van de begeleidingscommissie van de NBV, Sijbold Noorda, bracht dit mooi onder woorden toen hij antwoordde op de vraag waarom mensen als Deurloo niet bij de vertaling waren betrokken: wie een goed voetbalteam wil samenstellen vraagt niet aan korfballers om mee te doen. Maar daarmee is de kous niet af. In de sport zijn de spelregels en de toepassing daarvan niet voor discussie vatbaar. Bij

vertalen ligt dat anders. De uitgangspunten brontekstgetrouw en doeltaalgericht zijn een prima omschrijving waar de vertaler van de Bijbel voor staat, maar ze zijn meer de formulering van het probleem dan de aanwijzing voor de oplossing daarvan. De tekst met zijn specifieke kenmerken wordt volop serieus genomen. Ook de beoogde lezer en het effect dat de vertaling op haar of hem zal hebben blijft scherp in het vizier. Maar de manier waarop dit gebeurt en hoe het mogelijk is om beide kanten van de zaak evenveel recht te doen is met dit uitgangspunt niet beslist. Het zal telkens weer waar gemaakt moeten worden.

De discussie over de vraag welke vertaling dit probleem het beste oplost lijdt onder een ernstig misverstand. Ik zie dat zowel bij de NBV en de manier waarop deze wordt gepresenteerd als bij vertalingen die dichter bij het Hebreeuws en het Grieks blijven. Er wordt de suggestie gewekt dat het mogelijk is om alle informatie uit de brontekst in de vertaling weer te geven. Dat is een illusie. De Statenvertalers gaven indertijd al aan dat ze hun werk niet goed konden doen als ze niet ook kanttekeningen bij hun vertaling mochten maken. Bij latere vertalingen is men daar weer van terug gekomen, omdat zulke aantekeningen teveel de eigen visie van de vertaler zouden toevoegen aan de heilige tekst. Bovendien zou de vertaling er zelf ook onder kunnen leiden. Wanneer een vertaler de ruimte krijgt om zijn keuzes toe te lichten zou hij misschien minder goed zijn best doen op de vertaling zelf. Maar hoe goed de vertaler ook zijn best doet, het is onmogelijk om alle nuances en alle achterliggende associaties in de vertaling weer te geven. Dat geldt zeker voor de vertaling van teksten die zo oud zijn en uit een zo heel andere wereld dan de onze komen. Het is ook niet voor niets dat Deurloo en Ter Linden zoveel ruimte nodig hebben. Dat is niet alleen omdat ze met veel voorbeelden komen, maar ook omdat bijna al die kwesties niet vanzelf spreken. Bijvoorbeeld met het in de vertaling zichtbaar maken van woordherhalingen – een van de belangrijkste kwesties – ben je er niet. Soms zal het hierbij om sleutelwoorden gaan, die belangrijk zijn voor het begrijpen van de tekst. Soms gaat het om iets dat meer zegt over de taal waarin het geschreven is dan over de boodschap. Wie niet vertrouwd is met de grondtaal heeft hoe dan ook extra informatie nodig.

Aan de NBV is niet te zien hoeveel overleg er aan de uiteindelijke vertaling vooraf is gegaan. Juist bij een vertaling met zoveel aandacht voor de ontvangende taal moesten er heel veel beslissingen genomen worden over de juiste interpretatie van de tekst. Wie de verslagen van al dat overleg in al die commissies van de NBV doorneemt ziet hoe zorgvuldig dat gebeurde, maar ook hoe vaak er knopen moesten worden doorgehakt of niet door iedereen gewenste compromissen worden gesloten. De meeste tegenwerpingen die nu gemaakt worden zijn in het vertaalproces al aan de orde geweest. Wanneer men gekozen had voor een uitgave met uitgebreide kanttekeningen zou men dat hebben kunnen duidelijk maken. Zo'n uitgave is er echter niet en het NBG is ook niet van plan daarvoor te zorgen. Daarom is het des te meer van belang dat er mensen zijn die inzicht hebben in deze problematiek: mensen die de tekst kunnen lezen in de grondtaal en die weet hebben van vertalen. Het zou goed zijn als de synode dat belang zou onderstrepen en er werk van zou maken. Daarvoor krijgt de synode in april ook de kans als er gesproken gaat worden over de permanente educatie van de predikanten.

Je bent er als kerk niet met het vrijgeven van bepaalde vertalingen. Het gaat om het vertalen zelf. Dat vraagt om deskundige voorgangers. Dat vraagt om ruimte om bezig te zijn met de 'core business' van de kerk: het goed lezen van haar heilige boek. Dat vraagt om het inzicht dat de Bijbel geen doel in zichzelf is, maar pas tot zijn recht komt als de geschreven woorden tot klinken komen in een levende

traditie. Daarin ligt ook het gelijk van de wens van het NBG om vertaling en theologie zoveel mogelijk uit elkaar te houden. In sommige gevallen is de theologische wens al te zeer de vader van de gedachte bij een voorgestelde correctie van de NBV. Men kan bijvoorbeeld het probleem van de theodicee niet oplossen via de discussie over de vertaling van Matteüs 10:29. En ook al vertaal je, om een andere gevoelige kwestie te noemen, de Bijbel consistent inclusief dan kan je en mag je ook niet verdoezelen dat er ten aanzien van de positie van de vrouw ontwikkelingen en verbeteringen hebben plaats gevonden die niet in de tekst van de Bijbel zijn terug te vinden. Het debat over de vertaling van de Bijbel kan niet goed worden gevoerd als men daarbij niet ook de vraag naar de juiste omgang met de Bijbel als heilig geschrift betreft. Positief geformuleerd: de beste vertaling van de Bijbel is de inspirerende toepassing van de tekst.